

En klassiker som skaver litet

Anders Ahlbäck

Docent vid Historiska Institutionen, Stockholms Universitet

Ph.d., 2011

anders.ahlback@historia.su.se

Den är redan en modern klassiker inom nordisk historieskrivning – *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. När den gavs ut år 1999 presenterade den en syntes av två årtionden norsk kvinnohistorisk forskning. Men är det en bra och aktuell bok i dag, när den nu ges ut i nyutgåva, över tjugo år efter att den först kom ut?¹ Vilka krav och förväntningar kan och bör man ställa på den omarbetade utgåvan? Svaret beror på frågeställarens egna behov och kunskapsintressen. Inget översiktsverk eller läromedel kan någonsin tillfredsställa alla läsare, lärare och studenter med alla deras varierande intressen. Jag kommer därför att inta en ogenerat subjektiv hållning när jag här reflekterar över nyutgåvan av boken. Jag utgår från mina egna perspektiv som dels universitetslärare i genushistoria, dels maskulinitetshistoriker. Mina kommentarer är också formade av att jag är en finländsk historiker, verksam i Sverige, intresserad av nordisk historia.

En lärobok om könsperspektiv eller kvinnoperspektiv?

Det är med en nyfiken förväntan jag tar itu med att läsa nyutgåvan, drygt fem år efter att jag första gången använde originalutgåvan på en kurs jag undervisade om nordisk genushistoria. Min läsupplevelse blir den samma nu som då: jag är både imponerad och lätt besviken. Imponerad, därför att det här är en fantastisk bok om norsk och nordisk kvinnohistoria ur ett social- och familjehistoriskt perspektiv. Lätt besviken, därför att boken inte förmedlar riktigt det slags könsperspektiv som jag vill lära ut åt mina studenter.

Också i sin nya version är *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* en ovanligt gedigen, helgjuten och sakkunnigt skriven bok. Den behandlar väsentliga teman i de nordiska samhällenas historia som fortfarande år 2020 inte alltid får den uppmärksamhet de förtjänar inom historieundervisningen eller i historiska översiktsverk: kvinnors livsvillkor, försörjning och reproduktiva arbete inom ramen för familj, genusarbetsdelning och arbetsmarknad. Författarna gräver djupt i grundläggande sociala strukturer, produktionsförhållanden och demografiska mönster som format individ och samhälle. Jag beundrar den konsekvens i formen och analysen som går rakt genom de olika kronologiska delarna, fastän de är skrivna av fem

1. Hagemann, G., Melby, K., Roll-Hansen, H., Sandvik, H. & Øye, I. (2020). *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. 3. utgåve. Cappelen Damm Akademisk: Oslo.

olika författare: Ingvild Øye (vikinga- och medeltid), Hilde Sandvik (tidigmodern tid), Gro Hagemann (1800-talet), Kari Melby (1900–1960) och Hege Roll-Hansen (1960–2020).

Men liksom för fem år sedan blir jag åter litet frustrerad över att författarna behandlar «könsperspektiv» som mer eller mindre liktydigt med ett fokus på kvinnors liv och villkor. I ljuset av de senaste årtiondenas utveckling från kvinnohistoria till genushistoria sticker det i ögonen hur männen ofta nämns i frågeställningarna men sedan lämnas i bakgrunden eller helt försvinner i de undersökande avsnitten. Visserligen får läsaren veta en hel del om männens uppgifter, framför allt inom det förmoderna agrarsamhällets genusarbetsdelning. Men återkommande reagerar jag på de glidningar som sker när författarna i kapitlens inledande avsnitt ställer viktiga frågor om könets betydelse i samhället, för att sedan gå vidare till att diskutera nästan enbart kvinnors vardag. Som om kvinnor vore det givna och primära forskningsobjektet då man ställer frågor om kön.

Det är givetvis fråga om ett medvetet val från författarnas sida. Frågan om fältets fokus och avgränsningar har debatterats livligt bland nordiska kvinnohistoriker ända sedan 1990-talet. I inledningen motiverar Gro Hagemann och Kari Melby det särskilda fokuset på kvinnors ansvarsområden med att de ofta »gått under radarn» då de stora linjerna i samhällshistorien dragits upp. I nytugåvan hade de gärna fått diskutera litet mer ingående om vad de år 1999 lade in i termen »könsperspektiv» och hur de ser på sin egen förståelse idag, tjugo år senare.

Det som skiljer årets nytugåva av *Med kjønnsperspektiv* från originalet är inte någon genomgripande breddning eller omtolkning av könsperspektivet utan en förlängning av kronologin i form av ett nytt kapitel om perioden 1960–2020. Även det nya kapitlet är till formen och analysen kongruent med de tidigare kapitlen, men här märks ändå en viss inverkan av hur förståelsen av historisk forskning om kön förändrats under de gångna tjugo åren. Arbetsmarknad och jämställdhet diskuteras mer ur ett helhetsperspektiv än i de tidigare kapitlen, med ett mindre exklusivt fokus på kvinnor – men inte heller med något specifikt fokus på män eller andra könade grupper.

Det är kanske främst ordet »könsperspektiv» i titeln som skaver. Som lärare i genushistoria upplever jag att också nytugåvan kräver en kort historiografisk introduktion för att studenterna ska läsa den på rätt sätt: som ett historiografiskt avtryck av 1980- och 1990-talen då kvinnohistorikerna utförde ett epokgörande arbete med att utforska och synliggöra kvinnors dittills okända historia, och som representativ för kvinnohistoria före den kulturella vändningen. Inget fel med det; all historisk forskning avspeglar i viss mån ett tidsbundet forskningsläge. Det är också minst lika värdefullt och nödvändigt idag som för tjugo år sedan att ett gediget standardverk om norsk kvinnohistoria finns tillgängligt och i tryck. Jag skulle gärna se en bok av det här slaget som obligatorisk läsning framför allt på grundkursen i alla universitetsutbildningar i historia.

I förhållande till det genushistoriska fält som vuxit fram sedan 1990-talet upplever jag ändå boken mer som just en klassiker än en introduktion till aktuella forskningsperspektiv. Den fokuserar nämligen i min läsning väsentligen bara på en del – om än den kanske viktigaste enskilda delen – av det genushistoriska fältet vars kunskapsintressen och metoder jag själv skolats in i och som jag vill att mina studenter skall bekanta sig med. Denna nyare genushistoria är ett fält som intresserar sig för kvinnors men även mäns villkor och erfarenheter, som studerar teman såsom sexualitet, religion, våld och makt genom att relatera kön till andra sociala kategoriseringar – och inte minst ständigt återkommer till frågor om vad kön är, hur det konstrueras och upprätthålls, och hur det strukturerar och genomsyrar hela samhället.

Det pedagogiska problemet jag upplever är att *Med kjønnsperspektiv* riskerar att bekräfta en vanlig förförståelse bland både studenter och längre hunna historiker, nämligen upp-

fattningen att könsperspektiv är någonting som primärt är relevant för att skriva kvinnors historia, men inte för att skriva den »allmänna» historien om män, krig och politik. Inom den här förförståelsen framstår kön som en kategori som bestämmer kvinnor och deras liv, medan män framstår som normala och allmänna i sin mänsklighet, primärt definierade av en rad andra kategorier såsom ålder, klass, yrke, politisk åskådning eller konfession.

Norsk klassiker i jämförelse med svensk uppstickare

Det är förstås en utmaning och en uppgift snarare för oss universitetslärare än för den här bokens författare att sätta in kvinnohistoriska verk i ett större genushistoriskt sammanhang. Likaså är det vårt ansvar som lärare, inte författarnas, att få också majoriteten av de manliga studenterna att fatta intresse för genusperspektiv och känna sig positivt inkluderade och berörda av könsperspektiv. Men den krassa realiteten är att det ofta är trångt om utrymmet på studenternas läslistor. *Med kjønnsperspektiv* omfattar redan femhundra sidor – om det inte rör sig om en specialkurs i genus- eller kvinnohistoria blir frågan om det finns plats för en särskild bok om kvinnohistoria om den måste kompletteras med texter om männen – och alla andra könade grupper?

Det ligger nära till hands att jämföra *Med kjønnsperspektiv* med den vanligaste läroboken i genushistoria vid svenska universitet och högskolor trots att, eller just på grund av att, det rör sig om två verk med väldigt olika syften. Jens Rydströms och David Tjeders *Kvinnor, män och alla andra: en svensk genushistoria* från år 2009 är ett uttryck för en breddad genushistoria som försöker återspegla utvecklingen inom den tvärvetenskapliga genusforskningen.² Rydström och Tjeder eftersträvar att utveckla tre nya fält som under 1990- och 2000-talen tillkommit med den kvinno-/genushistoriska traditionen: det queerteoretiskt sexualitetshistoriska, det postkolonialt etnicitetshistoriska, och historisk forskning om män och manligheter. Deras ambition är att utveckla perspektiven på kvinnor, genus och klass, men också införliva frågor om etnicitet, funktionshinder, maskulinitet och sexualitet. Samtidigt väljer de en ansats inspirerad av de språkliga och kulturella vändningarna, med stort fokus på idéer, attityder och föreställningar, samhällliga debatter och politisk aktivism.

Jämförelsen mellan böckerna ställer i relief inte bara de norska och svenska författarnas olika förståelser av könsperspektivet utan också skillnaderna mellan den mer kulturhistoriska ansatsen i det svenska verket och den mer social- och vardagshistoriska ansatsen i det norska verket. Där Tjeder och Rydström lyfter fram betydelsen av politik, vetenskap, idéer på modet, aktivister och kampanjer fokuserar *Med kjønnsperspektiv* mer på vardagslivets sega strukturer, på *la longue durée* i Braudels anda. Så börjar de norska författarna ända från vikingatiden, medan Tjeder och Rydström håller sig till den moderna historien från och med mitten av 1700-talet. *Män, kvinnor och alla andra* bär tydliga spår av den språkliga och kulturella vändningen i form av starkt fokus på diskurser, föreställningar och kulturella förhandlingar om könets betydelser. *Med kjønnsperspektiv* intar en mer historiematerialistisk grundhållning, där den materiella underbyggnaden i form av demografi och produktionsförhållanden föregår de växlande konstellationerna på det mentalitetsmässiga, politiska och kulturella planet. Detta syns bland annat i de olika delarnas disposition, där man i det norska verket konsekvent börjar med frågor om befolkningsutveckling, arbetsdelning och försörjning för att först mot slutet av varje del komma fram till sådant ytskum som politiska ideologier, folkrörelser och intellektuella strömningar. Som en följd av det nyktert mate-

2. Rydström, J. & Tjeder, D. (2009). *Kvinnor, män och alla andra: en svensk genushistoria*, Studentlitteratur: Lund.

rialistiska perspektivet lyckas den norska boken bättre än den svenska hålla distans till de heroiserande tendenser som präglar många verk där kvinnorörelsens och jämställdhetspolitikens historia skrivs som en framstegs- och framgångshistoria. Samtidigt bör det sägas att även *Med kjønnsperspektiv* präglas av en uppenbar vilja att lyfta fram de norska allmoge- och arbetarklasskvinnorna som ett slags vardagens hjältinnor i den hårda kampen för sin egen och familjens försörjning.

Som kursböcker i kvinno- och genushistoria har de två böckerna olika styrkor och svagheter. *Kvinnor, män och alla andra* förmedlar en bredare och mer varierad bild av könets innebörder för olika grupper inom befolkningen, men innehåller relativt litet stoff om familj, försörjning och den könade vardag där de flesta människors liv utspelade sig. Här ger *Med kjønnsperspektiv* en skarp och detaljerad bild åtminstone för kvinnornas del. Är man mer intresserad av att teoretisera och dekonstruera kön som social kategori och mental föreställning erbjuder *Kvinnor, män och alla andra* en mer utvecklad uppsättning av analytiska ingångar. Den svenska boken kan ändå framstå som något splittrad i sin ambition att svara mot alla beställningar på dagens identitetspolitiska smörgåsbord. *Med kjønnsperspektiv* väljer ett snävare men tydligt perspektiv som avhandlas grundligt.

Är det trångt om utrymmet i läslistan skulle jag kanske gripa till den svenska boken. Den norska boken *Med kjønnsperspektiv* framstår ändå som den kanske bästa nordiska läroboken i just kvinnohistoria för undervisningen på universitetsnivå – akademisk, analytisk, problematiserande och frågedriven, empiriskt detaljerad men ändå överblickbar. I Sverige är den närmaste motsvarigheten den mera populärvetenskapligt hållna *Tusen svenska kvinnoår: svensk kvinnohistoria från vikingatid till nutid* av Ann-Sofie Ohlander och Ulla-Britt Strömberg.³ I Finland finns inte riktigt något motsvarande verk – det populärvetenskapliga standardverket *Suomen naisen vuosisadat* (Finlands kvinnors århundraden) omfattar fyra band och över 1000 sidor vilket gör det otympligt som läromedel.⁴ På en specialkurs om nordisk genushistoria skulle jag fortfarande gärna inkludera *Med kjønnsperspektiv* för att ge studenterna en djupdykning i »klassisk» kvinnohistoria, och komplettera med andra texter om männen – och alla de andra.

Kvinnor utan män – förståelse och kunskapsläge

Både för tjuugo år sedan och i dag är det givetvis både legitimt och högst relevant att fokusera ett historiskt översiktsverk på den halva av befolkningen vars historia systematiskt ignoreras och fortfarande ignoreras i stora delar av litteraturen. Låt oss alltså ta förståelsen av just kvinnors historia i Norge som den givna utgångspunkten. Även då kan man förstås fråga sig om vi inte kunde förstå kvinnornas historia ännu bättre om boken i högre grad analyserade genussystemet som en helhet och gav mer utrymme åt hur samma könade samhällsordning villkorade och formade även männens villkor och livsvärldar. Många historiska aspekter av manlighet såsom husbondemakten, faderskapet, det manliga våldet och den manliga äran var väsentliga sociala och kulturella realiteter som kvinnor måste förhålla sig till. Vore inte sådana faktorer viktiga att beakta om vi vill förstå de norska kvinnornas handlingsutrymme?

När jag byter synvinkel och växlar läsarperspektiv från universitetslärarens till forskarens i maskulinitetshistoria märker jag emellertid att jag paradoxalt nog blir mer och inte mindre

3. Ohlander, A-S. & Strömberg U-B. (1996). *Tusen svenska kvinnoår: svensk kvinnohistoria från vikingatid till nutid*, Rabén Prisma: Stockholm. En kompletterad och utökad upplaga gavs ut 2002.

4. Utrio, K. (red.) (2005). *Suomen naisen vuosisadat*, vol. 1–4. Tammi: Helsinki.

benägen att försvara de tematiska val som gjorts av bokens författare (även om rubriksättningen fortfarande irriterar mig). När jag gör ett överslag av vad jag vet om det norska forskningsläget får jag nämligen lov att konstatera att en bok som på djupet diskuterade hur manlighetens kulturella och sociala utformning inverkade på kvinnors livsvillkor knappast ens idag vore möjlig att skriva. Det saknas helt enkelt underlag i form av en kritisk massa historisk kunskap om norska män och manligheter. I jämförelse hade *Med kjønnsperspektiv* ett bättre forskningsläge om kvinnors historia att bygga på redan år 1999.

I Norden är det egentligen bara i Sverige som det i dagsläget gjorts en bred och omfattande genushistorisk grundforskning om män och manligheter. En sökning i norska nationalbibliotekets katalog Oria på verk utgivna på norska eller engelska på ämnesord såsom män, kön, manlighet, maskulinitet och historia (på respektive språk) resulterar bara i ett tjugotal titlar som behandlar det norska samhället ur ett historiskt eller kulturhistoriskt perspektiv. Av dem är åtta masteruppsatser. En motsvarande sökning på finländsk forskning visar på ett bredare men fortfarande blygsamt forskningsläge: ett trettiotal akademiska titlar, men fler större verk i form av monografier och antologier än i Norge. I Sverige däremot är den genushistoriska forskningen om män och manligheter mångfalt större. Motsvarande sökning i Kungliga bibliotekets katalog Libris ger snabbt räknat mer än 120 titlar av relevans för en svensk genushistoria om män och manligheter. Indexering och rubriker som explicit nämner manlighet eller maskulinitet fångar förstås här bara in en del av den relevanta forskningen. Siffrorna ger ändå en grov fingervisning om kunskapsintressets proportioner i de olika länderna.

I Finlands fall har ett särskilt intresse för manlighetens historia varit knutet till nationens krigiska 1900-talshistoria med dess rika flora av mansmyter och könade erfarenheter. Men trots ett visst specialintresse för stormaktstidens militära manligheter handlar den stora massan av den svenska forskningen om icke-militära teman såsom faderskap, sport, manlig sexualitet, mansbilder i film och litteratur, manliga yrkes- och organisationskulturer med mera. Drivkraften för det svenska intresset verkar ligga dels i jämställdhetspolitikens höga profil i det svenska samhället, dels det kvinnohistoriska fältets bredd och djup. Varför Norge, som ofta tävlar med Sverige om positionen som världens mest jämställda land, skiljer sig åt så kraftigt på den här punkten framstår från grannländerna betraktat som förvånande.

Skilda sfärer, när allt kommer omkring?

Förutom forskningsläget finns en annan orsak till att jag just som maskulinitetshistoriker hyser förståelse för kvinnofokuset i *Med kjønnsperspektiv*. I min forskning om politisk maskulinitet, värnplikt och medborgarskap brottas jag själv ständigt med att ställa den manlighet jag undersöker i relation till det kvinnliga. Svårigheten har att göra med hur manligt kön och manliga könade praktiker i så många historiska sammanhang varit en performans i homosociala sammanhang – något som hävdats, utmanats och bekräftats män emellan. Manligt och kvinnligt konstruerades genom att skillnader utpekades och tillskrevs betydelser, men könade likheter och gemenskaper var minst lika viktiga för könets konstruktion – och det könade andra/annorlunda var långtifrån alltid det «motsatta» könet i någon enkel dikotomi. Ofta var det grupper inom det egna könet som konstruerades som underlägsna/överlägsna eller helt enkelt »fel» i sin manlighet eller kvinnlighet.

I en artikel om att skriva historiska synteser har Ann-Sofie Ohlander reflekterat över hur den här homosocialiteten gör det utmanande att skriva om båda könen historia samtidigt. I arbetet på översiktsverket *Tusen svenska kvinnoår* märkte hon och Ulla-Britt Strömberg att det var svårt att passa in kvinnornas historia i «den gängse historien», eftersom männen inte

fanns med i kvinnornas samhälleliga sammanhang eller på deras arenor. Den genushistoriska forskningen som gjorts pekar enligt Ohlander på att kvinnor faktiskt i större omfattning förekom på manliga arenor än tvärtom: »Kvinnor kunde vid behov, krig till exempel, träda in på de flesta manliga områden, medan männens könsroll effektivt stängde dem ute från kvinnliga områden som kök, ladugård, barnkammare, fäbod, spinn-, sy- och vävstuga.»⁵ Vill man skriva om det specifikt kvinnliga och kvinnliga livsvärldar är det därför svårt och inte alltid ens relevant att knyta an till vad männen samtidigt höll på med sig emellan.

Jag skulle ändå gärna ha läst mer i *Med könnspektiv* om hur Hagemann, Melby, Roll-Hansen, Sandvik och Øye menar att vi borde förstå dynamiken mellan de homo- och heterosociala sammanhangen i norska kvinnors historia. I många sammanhang framstår de norska kvinnor de skriver om som lämnade ganska ensamma med ansvar för barn, boskap och gårdsbruk medan männen är ute i härnad, fiske, skogsbruk eller fabriksarbete. Vilka betydelser ska tillskrivas de homosociala miljöer där kvinnor arbetade eller kopplade av tillsammans med andra kvinnor, på gården, i byn eller i kvarteret? Var de rentav viktigare för kvinnors könade villkor än relationerna till män – fäder, äkta makar, söner, manliga arbetsgivare och myndighetspersoner? Eller var kvinnorna i olika sammanhang ändå mer beroende och bestämda genom sin underordnade heterosociala relation till männen? Hade kvinnors homosociala miljöer *andra* sociala funktioner jämfört med de homosociala sammanhang där män sökte manlig bekräftelse och tävlade om ära och prestige?

Jag lägger ifrån mig *Med könnspektiv på norsk historie* med en känsla av att det fortfarande är en viktig bok. Ett pionjärverk som ännu övertygar men som också provocerar till frågor om hur den forskningsfront som presenteras där har förflyttat sig och hur den borde föras framåt i fortsättningen. Vad är ett könnspektiv på historia idag, tjugo år senare? Varför vet vi fortfarande förhållandevis litet om männens historia ur ett sådant vidgat könnspektiv? I vilken mån har kvinnohistorien lyckats integreras i historieskrivningens huvudfåra? Hör en bok som *Med könnspektiv* hemma på grundkursen i historia eller på specialkursen i genushistoria? Nyutgåvan är alltså välkommen, dels för att grundforskningen om norsk kvinnohistoria ska förbli tillgänglig för studenter och lärare, dels för att stimulera dagens forskare till att fortsätta vidga och fördjupa könnspektivet på historien.

5. Ohlander, A-S. (2003). Syntetiska ögonblick. En reflexion. *Historisk tidskrift* (Sverige) 123(2), s. 285–298, här s. 294–295.